

Fiskerbefolkningen afspejles på Tårnbæk Kirkegård. Her med påskriften: "Kast kun anker – her er grund".
Foto: Jens Dejgaard Jensen, 2018.

Årsmødet 2018 - formandsberetning

Af Elof Westergaard

Biskop, formand for Foreningen for Kirkegårdskultur

Kirkegården er et anderledes sted for så vidt, at det er på kirkegården, at vi begraver vores døde. Kirkegården er et sted, som understreger skellet mellem de efterladte og de døde, skellet mellem liv og død.

Kirkegården er samtidigt et spejl af det omgivende samfund. Vi finder her spor af fortid og samtid, gamle og nutidige livsopfattelser og syn på døden.

Hvor modsætningsfyldt det end kan synes, så er kirkegården begge dele, og jeg er i stigende grad blevet styrket i den opfattelse, at det ikke kan nytte noget kun at sige det ene. Begge dele skal siges:

Kirkegården er et anderledes sted. Og samtidigt gælder det: At alt, hvad der er og sker på dette indhegnede sted, over jorden: sten, beplantning, anlæg, organisering og drift fortæller noget om den tid, vi lever i.

Jeg skal senere vende tilbage til, hvorfor det er vigtigt at sige begge dele samtidigt.

Kirkegården som spejl af samfundet

Som pårørende besøger vi kirkegården for at se til vores døde. Står en stund foran graven. Alt efter temperament og tid opholder vi os der en kortere eller længere stund. Vi lader måske tanker løbe tilbage. Ser den afdødes ansigt for os, hvordan han gik omkring i sin have og sit hjem, eller vi husker et møde med hende, en kop kaffe ved et bord, en fælles tur eller en livsnær samtale. Gravstedet og gravmindet vækker erindringen og knytter os således sammen med den, der ligger begravet på stedet.

Vi kan samtidigt ikke undgå at blive mindet om alle de afskeder, der melder sig i livet og om, hvor hurtigt et liv går. Det menneskelige fællesskab er meget skrøbeligt. Alting har med Prædikerens ord sin tid.

Mange besøger gerne dette omhegnede sted, uanset om de har familie eller venner, der ligger på kirkegården. Ikke mindst på ferier både herhjemme og i udlandet. Hvorfor gør vi det? Jo, vi regner med på kirkegården at få et billede af, hvordan livet er blevet levet og leves uden for kirkegården på dette sted i landet.

Når vi i morgen besøger forskellige kirkegårde her i området, så ser vi på stederne med forskellige fagbriller og ser og registrerer sikkert også noget forskelligt. Men vi får ikke blot et billede af, hvordan kirkegårdene ser ud her i området, vi får også et vist billede af det liv, som er blevet levet og leves her.

Noget beror på geografi, klima og jordbundsforhold, andet på hvad man har haft af midler til at udforme gravpladser og købe gravminder. Gravkulturen afslører også noget om smag og æstetik, det kan både være lokale som mere tidstypiske trends. Og endelig afspejler kirkegården også nogle værdier, der fortæller om menneskers forhold til døden og de døde på dette sted.

Alt dette finder jeg og mange andre interessant og spændende, og der ligger en stadig opgave i at aflæse og forstå disse spor både for at bevare og udvikle kirkegården. Det kan være for at imødekomme de pårørendes behov i dag. Men det kan også være for at øge forståelsen i samfundet for det unikke kultursted og læringsrum, som hver enkel kirkegård er.

Et anderledes sted

Den anden måde at betragte kirkegården på, som understreger, at stedet er anderledes, udspringer af, at det er dér, vi begraver de døde. Vi bliver, om end der er kommet andre muligheder (havet og skoven, egen ejendom, hvis man har jord nok), ikke begravet midt på gågaden eller der, hvor den øvrige deponering foregår. Kirkegården er ikke en losseplads, og en opgave i dag er – uagtet alt det gode, der kan siges om den grønne bølge – at understrege, at kirkegården altid er andet og mere end et formuldningsdepot.

Men det er ikke kun på grund af de jordiske resters nedsættelse på kirkegården, at stedet er anderledes. I det tempo-fyldte samfund vi lever i, synes der at være et stigende behov for, at nogle steder bliver til det, man kunne kalde for reflek-

sionsrum, et helle og et anderledes stille rum, karakteriseret ved fred og ro.

Og de danske kirkegårde er langt hen sådanne grønne refleksionsrum. Gruset står det noget imod, men kirkegården har potentiale for og er mange steder sådanne refleksionsrum. Det er en udvikling, vi i Foreningen for Kirkegårdskultur gerne bifalder. Det er vigtigt at skærpe sansen for kirkegården som grønne rum og som rum, der ikke kun er underlagt begrænsninger i kraft af for rigide vedtægter, men som giver den enkelte plads til fordybelse.

Afkulturalisering af døden

Vi kan imidlertid ikke nøjes med at sige kun det ene, altså enten at kirkegården er et spejl, eller at kirkegården er et anderledes sted. Det er nødvendigt at sige begge dele og at forstå, at kirkegården er begge dele. Jeg har to erfaringsgrunde til det:

Den første ligger i forlængelse af det synspunkt, som vi i foreningen har formuleret i udgivelsen fra sidste år, bogen, *Grauskript eller...? Kirkegårdens betydning og fremtid*. Denne artikelsamling, som er skrevet af en række af bestyrelsesmedlemmerne i en kollektiv proces, fremhæver, hvordan kirkegårdskulturen i Danmark er under hastig forandring. Vi tegner i en vis forstand en dystopi, hvor kirkegården bevæger sig fra mindested til glemselssted.

Et glemselssted er karakteriseret ved, at der bliver fortalt minimalt om såvel de afdøde som de pårørende. Det er hovedsporet i dansk kirkegårdskultur i dag. Kirkegården er fortsat et spejl af samfundet, men den fortæller efterhånden meget lidt om individet, hverken om den afdøde eller om den pårørendes sorg, længsler og håb.

Der finder, vil jeg påstå, en afkulturalisering sted (og jeg ved godt, at al natur i Danmark også er kultur).

Denne afkulturalisering fortæller så imidlertid også noget om tidsånden i dag. Hårdt sagt: Tidsånden synes fattig på drømme og håb. Der drømmes og håbes meget lidt, og der er ofte dårligt nok tid til at få sagt ordentlig farvel. Døden er blevet til et væk med dig og en hurtig afsked.

Det øgede antal, som har ytret ønske om at blive strøet ud

Muslimske gravsteder på Vestre Kirkegård i Aarhus. Må kirkegårdene ikke mere kunne rumme alle i et demokratisk fællesskab, men være særkirkegårde, hvor tro, tanke og livsholdning er bestemmende for, hvor man finder det sidste hvilested?
Foto: Klaus Bertelsen.

over havet, fortæller også historie. Denne tendens spejler noget i vores tid. Måske en større ligegyldighed overfor, hvor den døde krop ender, eller en romantisk længsel efter, at den afdøde skal være fortsat allestedsnærværende i naturen. Er det udtryk for en ny åndeliggørelse af mennesket, som fratænker betydningen af den døde krop? Eller er det en opfattelse af den døde som byrde, vi kan aflæse af tidens trends? Spørgsmålene er mange, og det er under alle omstændigheder vigtigt at nytænke betydningen af kirkegården. Hvis et stigende antal får åndenød af at lægge deres døde i graven på den indhegnede og jordbundne kirkegård, så må vi både lytte alvorligt til de tanker og forestillinger, nutidens mennesker gør sig, samtidigt med at jeg gerne taler kirkegårdens sag:

Det skal siges igen og igen, at kirkegården er med til at understrege det jordbundne liv. At vores liv er konkret og stedbundet. Kirkegården minder os - måske nok på en hård måde - om vores menneskelige natur, men på dette sted bliver fællesskabets betydning samtidigt understreget for os. Kirkegården er som en bøn, et sted for både at sige 'tak' og 'tak'.

Kirkegården som mere end et spejl

Ordet fællesskab er vigtigt til forståelsen af kirkegårdens særegne betydning, og netop en diskussion herom i foråret 2018 har for mig tydeliggjort, hvor vigtigt det er, at kirkegården tjener som både spejl og som et anderledes sted.

I forbindelse med et interview med *Jyllandsposten* den 29. april 2018 understregede jeg det, som er gældende lov, at enhver borger i et sogn har ret til at blive begravet på den lokale kirkegård. Det blev sagt med kritisk brod vendt mod visse kommuner, som i disse år på baggrund af ikke mindst en lille ateistisk skare projekterer kirkegårde, der ikke er indviet. Den journalistiske vinkling blev imidlertid en anden. Hvad journalisten på *Jyllandsposten* lagde vægt på, og hvad der blev overskriften var: Biskopper vil åbne kirkegårde for andre religioners begravelser. Og ja, jeg havde udtalt, at vi i højere grad skal åbne kirkegården for andre religiøse grupper - og ateister - så de vælger kirkegården som et naturligt sted at begrave deres døde. Det er der sådan set intet nyt i, men den mediemæssige opmærksomhed og de folkelige reaktioner gjorde det i alt fald tydeligt, at her forestår et oplysningsarbejde med at gøre gældende lovgivning kendt.

Uanset om det er kirke eller kommune, som driver kirkegården, kan alle et sogns beboere blive begravet der. Det er der både noget smukt og rigtig ved.

Den debat, som pågår i samfundet i disse år om flygtninge og islam, blev pludselig spejlet ind i kirkegården. Flygtninge- og indvandrerpolitikken blev nu blevet ført ind på kirkegården. Teologen og folketingspolitikeren Christian Langballe udtalte således f.eks. til *Jyske Vestkysten*, at selv om han godt var klar over, at alle borgere kan blive begravet på vores kirkegårde, så så han helst: "vi opretter selvstændige gravpladser til muslimer. Og ikke blander gravsteder".

I Kolding har man haft den logiske tanke, at hvis man kan leve side om side, kan man også ligge side om side i døden. Man er derfor ved at indrette en multietnisk gravplads i forbindelse med Nordre Kirkegård, der skal åbne til efteråret. Men den tanke møder nu modstand blandt nogle lokale muslimer. Heller ikke de vil risikere, at forskellige trosretninger ligger blandet mellem hinanden på den kommende gravplads.

Nogen mener altså, at den nationale og religiøse opdeling også skal finde sted på kirkegården. Lad det være sagt med det samme: Intet står mig mere imod end tanken om, at ikke alle beboere i et sogn skal kunne begraves på den lokale kirkegård. Og det uanset hvilken tro de har og uanset, hvem der driver kirkegården. Kirkegården er fælles rum for alle. Det er for mig en del af den lutherske arv og en del af den måde, vi driver kirkegårde på i et demokratisk samfund.

Lige præcist her bliver det desto vigtigere, at kirkegården ikke kun afspejler samfundet, i alt fald hvis vi får et samfund, som ikke kan se betydningen og værdien af det fælles menneskelige, som afspejler sig i kirkegården. Man kan som politiker have den opfattelse, at nogle befolkningsgrupper eller en tro eller ideologi ikke kan integreres i det danske samfund, men det kan ikke være det samme som, at vi ikke kan ligge i den samme jord. Her er det vigtigt, at kirkegården ikke kun spejler samtidens lyst til at sætte skel, men er det anderledes sted, hvor alle kan finde plads og hvilested, og det uanset tro og etnicitet, historie og baggrund.